

Europæisk storpolitik omkring krigen 1864

af Johs. Nielsen

Denne artikel er en omtrent ordret gengivelse af en forelæsning ved Odense Universitet den 2. oktober 1986 i forbindelse med opnåelse af den filosofiske licentiatgrad.

Den britiske premierminister Palmerston skal engang i 1864 have sagt, at »den danske regering har vist en fuldstændig mangel på evne til at behandle store spørgsmål, hvilket man måske burde være belavet på hos en nation, der er indemuret i en krog af Europa og lidet erfaren og kendt med storpolitikken.«

Nu ligger Danmark just ikke i en krog af Europa, storpolitisk set, men på alfarvej, hvad Palmerston skulle være blandt de første til at vide¹, men at vor regering i 1864 var lidet erfaren i storpolitikken kan ikke afvises. Den synes i hvert fald at have manglet evne til at anskue og forstå krigen i et storpolitisk perspektiv.

En lignende mangel præger hovedparten af den litteratur, vi har om 1864. Krigen anskues almindeligvis under en snæver dansk (eller tysk) synsvinkel eller som en isoleret dansk-tysk konflikt over hertugdømmerne. Den var imidlertid også en begivenhed med langt videre perspektiver, hvad der burde være åbenlyst for enhver i betragtning af de neutrale stormagters levende interesse for konflikten.

Krigen i 1864 hører til historiens små krige hvad angår antallet af kombattanter og faldne og sårede. Den varede fra 1. februar til 30. oktober, men der var våbenstilstand i fem af de ni måneder, og antallet af større kampe i de fire egentlige krigsmåneder var ikke særligt stort (selv om det tyske generalstabsværk opregner ikke mindre end 60 væbnede sammenstød).

Kun ét egentligt slag, stormen på Dybbøl skanser den 18. april, findes omtalt i de større udenlandske krigshistoriske opslagsværker. Men en krigs historiske betydning måler man naturligvis ikke bare med antallet af soldater og slag.

---

1. Palmerston havde i sin jomfrutale i underhuset 1807 omtalt Danmarks strategiske betydning og forsvaret overfaldet på København og ranet af vor flåde.

I Danmarkshistorien spiller 1864 en betydelig rolle. Følgerne af nederlaget og tabet af de tre hertugdømmer, især tabet af hele Slesvig, satte dybe spor i dansk politik og kultur. Tiden efter 1864 blev på mange måder helt forskellig fra tiden før.

I tysk historieskrivning behandles krigen hovedsageligt som den første af Bismarcks tre krige og som forspillet til de to følgende: den mod Østrig i 1866 og den mod Frankrig i 1870². Betydningen af 1864 for Tysklands og specielt Preussens indre historie er mærkeligt nok ikke behandlet udførligere i moderne tysk historieskrivning, selv om Gerhard Ritter egentlig lægger op til det i det første bind af sit store værk »Staatskunst und Kriegshandwerk«³.

Både på dansk og tysk findes udmærkede og grundige fremstillinger af de militære begivenheder på krigsskuepladsen⁴, og vi har på begge sprogene og på engelsk en del værker om politiske forhandlinger op til krigsudbruddet og om Londonkonferencen i april-juni 1864⁵, men vi har længe savnet en fremstilling af krigens plads og betydning i europæisk magtpolitik.

Nedenstående skulle være et beskedent bidrag til at bøde på savnet.

De hundrede år mellem freden i Wien 1815 og udbruddet af den første verdenskrig i 1914 var for Europa en usædvanlig lang fredsperiode, der for de første årtiers vedkommende kan tilskrives krigstræthed efter de tyve år med revolutions- og Napoleonskrige; men dens varighed og stabilitet var muliggjort af Wienerfredens aftaler og magtsystem. – Den lange fred blev kun afbrudt midtvejs af en 17-års periode med ikke mindre end fem krige. I fire af disse kæmpede stormagter mod hinanden og i en af dem – den midterste – kæmpede to stormagter side om side mod en andenrangs magt, nemlig Danmark.

Disse krige (Krimkrigen 1853-56, den norditalienske krig 1859, krigen

2. Se f.eks. Anneliese Klein-Wuttig: Politik und Kriegführung in den deutschen Einigungskriegen 1864, 1866 und 1870/71 (Berlin 1934).

3. Gerhard Ritter: Staatskunst und Kriegshandwerk, I, 5-7 kapitel (München 1954).

4. Eksempelvis de tre generalstabsværker Friedrich von Fischer: Der Krieg in Schleswig und Jütland im Jahre 1864 (Wien 1870). Der Deutsch-Dänische Krieg 1864, I-II. (Berlin 1886-87), og Den dansk-tydske Krig 1864, I-III, (København 1890-92).

5. Niels Neergaard: Under Junigrundloven, I-II (1892-1916), Erik Møller: Helstatens Fald, I-II (1958), Rudolf Buchner: Die deutsch-französische Tragödie 1848-1864 (Würzburg 1965), Klaus Malettke: Die Schleswig-Holsteinische Frage 1862-66 (Göttingen 1969), W.E. Mosse: The European Powers and the German Question 1848-71 (Cambridge 1958), L.D. Steefel: The Schleswig-Holstein Question (Cambridge, Mass. 1932) og Keith Standiford: Great Britain and the Schleswig-Holstein Question 1848-1864 (Toronto 1975).

1864, den preussisk-østrigske krig 1866 og den fransk-tyske krig 1870-71) forvandlede Europas politiske landkort og ændrede på afgørende måde magtbalancen. Bagklogt kan man sige, at denne korte krigsperiode dannede overgangen fra en efterkrigstid til en førkrigstid. Først de fire årtier efter Napoleonskrigene og derpå de fire årtier inden verdenskrigene.

Den første af de fem krige indvarslede sammenbruddet af Wienerfredens magtsystem, den midterste – i 1864 – fuldbyrdede det.

Det er nødvendigt i stor korthed at omtale et af Wienerfredens resultater: dannelsen af Det tyske Forbund.

Siden middelalderen og op gennem århundrederne var Tyskland blevet opdelt i et helt absurd antal stater – vel omkring 350. – Napoleon havde fået antallet reduceret til et par hundrede, men i Wien i 1815 gik man noget håndfastere til værks og bragte tallet af tyske stater ned på 38, blandt dem var Holsten og Lauenburg, hvor den danske konge var hertug.

Forbundet var en ganske løs forening af stater med en forbundsdag i Frankfurt-am-Main, hvis 69 medlemmer var udpeget af de 38 forbundsstaters regeringer. Østrig var permanent indehaver af formandsposten, og var altså den formelle leder af Forbundet. Reelt lå kejserriget i en skarp konkurrence med kongeriget Preussen om førerstillingen. Forresten var de to stormagter kun forbundsstater med dele af deres respektive områder, mens andre dele, for eksempel de polske besiddelser og Ungarn, lå udenfor Forbundets grænser.

Omvendt var nogle medlemmer af Forbundet knyttet til kongeriger udenfor Forbundet, nemlig Holsten og Lauenburg til Danmark og Luxembourg til Holland, og kongeriget Hannover havde indtil 1837 været i personalunion med Storbritannien, samtidig med at det var medlem af Det tyske Forbund.

Under den dansk-tyske konflikt i hertugdømmerne fra 1830 til 1864 støttede Det tyske Forbund den tysksindede befolkningsgruppe. Kravet var her et forenet hertugdømme Slesvig-Holsten med medlemskab af Det tyske Forbund.

Da konflikten indenfor monarkiet tilspidsedes og brød ud i en borgerkrig, treårskrigen 1848-50, intervererede Det tyske Forbund både politisk og militært; men da en preussisk hær rykkede op i Nørrejylland, altså ind i kongeriget, reagerede Rusland og tvang den preussiske regering til at kalde hæren tilbage. En tydelig demonstration af stormagtsinteresserne i dansk område.

I 1851-52 søgte alle de fem europæiske stormagter at bilægge striden mellem de nationale danske og tyske bevægelser og mellem monarkiet og Forbundet. Resultatet var Londontraktaten af 1852, der foruden Dan-

marks havde samtlige stormagters og Sverige-Norges underskrift. Det tyske Forbund deltog ikke.

Traktaten anerkendte prins Christian af Glücksburg som dansk tronfølger, og den fastslog det danske monarkis integritet som en europæisk interesse og krævede tredelingen kongerige-Slesvig-Holsten bevaret uændret⁶.

Da konflikten blussede op igen omkring 1860, støttede Forbundet atter de utilfredse sydslesvigere og holstenere, men nu var både Preussen og Østrig forsigtigt tilbageholdende. Deres konservative regeringer havde ingen ønsker om at gribe ind i nationale stridigheder, hvilket kunne føre til andre stormagters indgriben.

At Preussen til sidst alligevel blandede sig i konflikten og fik Østrig lokket med, ovenikøbet i den klare hensigt at føre krig, skyldtes en regeringskrise i Berlin, der bragte den politiske ledelse i Bismarcks hænder.⁷

Det var begyndt med en politisk debat om et forslag til en hærordning, der rummede en betydelig udvidelse af den regulære hær og en tilsvarende svækkelse af det populære landeværn. Kong Wilhelm, hoffet og ministre ne stod her stejlt overfor en talstærk og hastigt voksende opposition i den preussiske landdag og i vælgerbefolkningen. Den politiske splittelse førte til en alvorlig forfatningskrise, og da ministeriet veg tilbage for den afgørende konfrontation med landdagen, gik kong Wilhelm med til i september 1862 at kalde gesandten i Paris, Otto v. Bismarck hjem og gøre ham til ministerpræsident og udenrigsminister.

Bismarck gennemtvang hærreformen udenom landdagen, som simpelt hen blev sendt hjem, hvorefter han regerede diktatorisk. – Som den eneste mulighed for at undgå et oprør og nationalt kaos så han en sejrrig krig, der kunne kaste glans over den omstridte hær, genoprette kong Wilhelms stærkt svækkede popularitet og styrke regeringens position i folket⁸.

En hurtig og sikker sejr, hurtig nok til at undgå de øvrige stormagters indblanding ved at stille dem overfor et *fait accompli*, det var hvad Bismarck havde brug for, og da en hurtig og sikker sejr bedst opnås ved at slås med en langt svagere modstander, var Danmark en ideel fjende. En

6. Londontraktatens tekst i »Aktstykker betræffende Arvefølgesagen« (trykt som manuskript for Rigsdagen 1853) og citeret in extenso i Niels Neergaard, I, s. 743ff.

7. Den preussiske politiske krise er behandlet af Gerhard Ritter i ovennævnte værk og af H. v. Sybel i »Die Begründung des Deutschen Reiches durch Wilhelm I., Bd. III, (4. Auflage München und Leipzig 1893).

8. Stærke udtryk for tanken om Preussens behov for en krig i 1863-64 findes bl.a. i v. Roons »Denkwürdigkeiten aus dem Leben ...«, I-II (Breslau 1892) og i Th. v. Bernhardi: »Aus dem Leben Th. v. B.«, Bd. IV og V (Leipzig 1895).

yderligere fordel for Bismarck var det, at Danmark var særdeles upopulær i Tyskland på grund af vor politik overfor slesvigholstenismen og den tysktalende, tysksindede del af hertugdømmernes befolkning.

Bismarck havde allerede ved sin overtagelse af udenrigsministeriet forklaret en preussisk diplomat, at »hele det danske anliggende« kunne kun løses på en for Preussen fordelagtig måde ved krig, og påskuddet til krigen kunne man finde når som helst man fandt det belejligt⁹.

Da det kom til stykket, behøvede han ikke engang at ulejliges sig med at finde en anledning. Den forærede den danske regering og rigsråd ham i november 1863, og det var just det for Preussen belejlige øjeblik. »Foræringen« var novemberforfatningen, der faktisk indlemmede Slesvig i kongeriget, hvilket var et brud på Londontraktaten.

Bismarcks hensigt med krigen kan sammenfattes i fire punkter:

1. aflede folks opmærksomhed fra de indenrigspolitiske problemer, – »lette feberen indadtil«, som v. Roon udtrykte det¹⁰.
2. forbedre Preussens magtposition ved at okkupere de strategisk vigtige områder nord for Elben, specielt Kiel, der kunne blive en vigtig orlogshavn og flådebase, som kunne øge Preussens maritime styrke.
3. forhindre oprettelsen af en ny slesvig-holstensk forbundsstat under en augustenburgsk eller anden hertug¹¹.
4. på længere sigt fratage Østrig førerstillingen i Tyskland og sikre Preussens dominans. (Grossdeutsche kontra Kleindeutsche)¹².

Østrig gik med Preussen, dels for at komme ud af den farlige isolation, det havde bragt sig i under og efter Krimkrigen, dels for, som regeringen i Wien troede, at kunne holde igen på Preussens aggressionspolitik og at være med ved den nyordning af de tyske forhold, som måtte komme efter krigen.

Den pludseligt forandrede og truende holdning fra de tyske stormagters side i november-december 1863 kaldte de tre andre stormagter frem på scenen i et forsøg på at besvære faren for den »konflagration«, den europæiske storkrig, som mange frygtede i 1860erne.

9. Otto v. Bismarcks Gesammelten Werke, Bd. IV (Berlin 1927) s. 27f.

10. Bernhardi, IV, s. 215.

11. Friedrich Frahm i Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, 29, (Neumünster 1930), s. 361f.

12. Bismarcks Ges. W., II, s. 142 (Berlin 1924).

Forsøget på at afværge faren blev gjort med den britisk-russisk-franske såkaldte pression i København den 20. december 1863. De tre magters interesser i Danmarks skæbne var stærke, men ikke helt identiske.

Den russiske regering var interesseret i det danske monarkis opretholdelse i dets fulde udstrækning fra Skagen til Elben, fordi Rusland, når det ikke selv beherskede gennemsejlingsfarvandet til og fra Østersøen, måtte kræve dem bevaret på en lille og militært svag nations hænder. – Derfor var russerne ikke alene modstandere af tysk ekspansion mod nord (som i 1848), men også afgjorte og årvågne modstandere af en skandinavisk union eller forsvarsforbund, som i disse år stod som et drømmesyn for skandinavierne i Danmark og Sverige. Et forenet Skandinavien ville jo betyde en stærkere magt ved Sund og Bælt, og det ville være omtrent lige så galt som tysk besiddelse af området.

Det var især i de nationalliberale kredse, at skandinavismen blev dyrket, og da Petersborgregeringen også var modstander af disse kredsers demokratiske tendenser, slog den to fluer med ét smæk ved at modarbejde det nationalliberale parti i Danmark.

Men Rusland stod svagere i den europæiske politik end i 1848. Efter nederlaget i Krimkrigen havde det nedtrappet sin Europa-politik¹³ og i stedet vendt kræfterne mod indre reformer og mod udvidelse og konsolidering af det sibiriske imperium (hvorunder det bl.a. tørnede mod britiske interesser i Afghanistan).

Storbritanniens interesse i Danmark havde primært en strategisk begrundelse i lighed med Ruslands. De danske gennemsejlingsfarvande – The Baltic Approaches, i nutidens NATO-terminologi – havde dengang som nu den vestlige flådemagts bevågenhed. Dertil kom en økonomisk interesse, idet britisk handel på Østersølandene stadig tegnede sig for en anseelig del af deres samlede udenrigshandel¹⁴. I begyndelsen af 1860'erne passerede en fjerdedel af den totale britiske tonnage gennem Øresund og Storebælt. En tysk (preussisk) fremtrængen mod disse farvande var altså uønsket i London af såvel strategiske som økonomiske årsager.

Endelig må det nævnes, at den britiske opinion var danskvenlig, og den danske prinsesse Alexandras nylige forlovelse og ægteskab med prinsen af Wales havde yderligere øget sympatien med Danmark. – Dog ikke hos dronning Victoria, der var afgjort tyskvenlig.

Men ligesom Rusland måtte også Storbritannien nære betænkeligheder ved at gribe aktivt ind i en dansk-tysk konflikt. Dets forhold til Frankrig

13. W. Mosse: *The European Powers ...*, s. 49ff. og 146ff.

14. Standiford, s. 19f.

var i 1860erne sådan, at det kun ville optræde militært, hvis Frankrig var med, – og prisen for fransk deltagelse var annektioner på venstre Rhinbred, nærmere betegnet Belgien, hvilket ingen britisk regering kunne affinde sig med.

Frankrigs politik i det dansk-tyske spørgsmål og overfor Danmark og Skandinavien var mere uigennemskuelig. Landet var kommet ud af Krimkrigen som den førende fastlandsmagt; det havde sejret igen i krigen 1859, men havde derpå just i 1863 haft et tilbageslag i det mexikanske eventyr (militærekspeditionen og indsættelsen af den habsburgske ærkehertug Maximilian som kejser havde bragt Frankrig i modsætningsforhold til både USA og Storbritannien).

Kejser Napoleon III nærede stadig ideer om fransk magtudvidelse, større indflydelse på europæisk politik og erhvervelse af oversøiske kolonier; men overalt stødte han på britisk modstand. Frankrig ville imidlertid ikke kunne hamle op med Storbritannien som sømagt, når det samtidig skulle være stærkest til lands. Derfor måtte det alliere sig med nogle andenrangs sømagter, så de tilsammen kunne måle sig med den britiske flåde¹⁵.

Sådanne andenrangs sømagter var det nye kongerige Italien, som ville kunne støtte den franske Middelhavsflåde, og ved Nordsøen og Østersøen kunne Preussen blive en nyttig forbundsfælle, hvis det ved landudvidelser mod nord fik gode flådebaser. Ved at støtte Preussen i dets ekspansion mod nord håbede Napoleon til gengæld at kunne få frie hænder til udvidelser ved Rhinen.

Yderligere spekulerede den franske kejser i støtte til en skandinavisk union mellem Danmark og Sverige-Norge under det svenske kongehus (som jo var Bernadotter). En sådan union kunne blive en stærk forbundsfælle, der med sin betragtelige sømagt kunne danne en vis modvægt imod Rusland og sammen med en kommende preussisk flåde være en modvægt mod den britiske hjemmeflåde.

Napoleon så muligheden af en skandinavisk union, hvis Preussen annekterede Holsten og det sydlige Slesvig. Det ville efter kejserens mening drive resten af det danske monarki i armene på Sverige.

Diplomatiske rapporter om sådanne franske planer foreligger allerede fra 1857. I februar det år rapporterede vor gesandt i Paris, Dirckinck Holmfeldt, at kejser Napoleon i en samtale med en mand, som havde bragt kejserens ord videre til gesandten, havde udtalt, at øjeblikket til at dele Danmark syntes at nærme sig, og den del af Danmark, som mest

15. Buchner, s. 145f.

hensigtsmæssig måtte regnes til Skandinavien, skulle Sverige have, og resten kunne passende overlades til prinsen af Nør (broder til den augustinborske hertug) eller hans søn, som Napoleon betragtede som »et elskværdigt, dannet og velinstrueret ungt menneske«, man bare skulle finde en passende ægtefælle til¹⁶.

Og Bismarck skriver nogle måneder senere hjem til den daværende preussiske ministerpræsident Manteuffel, at han i samtaler med Napoleon fortroligt har fået at vide, at Frankrig eventuelt ville overlade Preussen de danske hertugdømmer¹⁷.

Det var det Frankrig og den kejser, man i Danmark satte så megen lid til, og hvis hjælp man håbede så fortrøstningsfuldt på. Der er god grund til at spørge, om de franske bestræbelser i december 1863 på at undgå krigen var lige så oprigtige som de russiske og de britiske.

Den omtalte pression i København bestod i, at de tre neutrale stormagters gesandter mødte op hos den danske premier- og udenrigsminister Hall og meddelte ham, at deres lande ikke ville yde hjælp, hvis Danmark kastede sig ud i en krig med Tyskland. Den britiske gesandt Lord Wodehouse forklarede Hall, at den britiske regering opfattede novemberforfatningen som et klart brud på Londontraktaten af 1852, og den tilbød at mægle mellem Danmark og Tyskland.

Hall afviste imidlertid mæglingstilbuddet og nægtede at tilbagekalde novemberforfatningen.

Niels Neergaard skriver herom i »Under Junigrundloven«: »Den 20. december blev afgørelsens dag for Danmark. Her bødes og afvistes endnu en mulighed for redning, før katastrofen brød ind over landet, og Halls samtale med Wodehouse vil ... altid stå som et ejendommeligt gribende minde i vor historie. Næppe nogensinde har en statsmand tydeligere set afgrunden åbne sig for sin fod, og næppe har nogen med mere beråd hulkastet sig i den«¹⁸.

Den danske regering havde brudt broerne af bag sig, og den 1. februar 1864 begyndte krigen. Da den hurtige afgørelse udeblev på grund af de Mezas rettidige tilbagetrækning af hæren fra Dannevirke, fortsatte den britiske udenrigsminister Lord Russell sine bestræbelser for at opnå fred. – Da hverken Preussen eller Danmark ville have våbenhvile, greb Russell den 23. februar et forslag, som den østrigske udenrigsminister grev Rech-

16. Neergaard, II, s. 141.

17. Frahm, s. 347f.

18. Neergaard, II, s. 966.

berg havde luftet, nemlig at indkalde til en konference uden forudgående våbenhvile. Han lod sine gesandter i Berlin, Wien og København fremlægge forslag om at indkalde Londontraktatens underskrivere + Det tyske Forbund til en konference.

Den preussiske og den østrigske regering sagde straks ja til forslaget, men den danske regering afviste blankt; den ville overhovedet ikke forhandle, men fortsætte krigen »med al kraft«¹⁹, og deri støttedes den af et politisk flertal i Rigsdagen og af vide kredse i befolkningen. Efterhånden som krigen trak ud, – og den gik os stadig mere imod – blev regeringen dog overtalt til at gå med til konferencen, som så blev afholdt i London fra den 20. april til den 25. juni. – Den blev en fiasko, der til sidst sprængtes på Danmarks hårdnakkede afvisning af alle kompromisforslag²⁰.

Under forhandlingerne havde man drøftet forskellige delingslinjer gennem Slesvig. Danmark stod urokkeligt fast på den sydligste, Ekernførde-Dannevirke-Ejdersted eller Slien-Dannevirke-Ejdersted, mens Preussen viste villighed til at trække sig noget tilbage fra Åbenrå-Tønder linjen, som var dets nordligste forslag.

Rusland og Østrig var stemt for en personalunion mellem kongeriget og Slesvig-Holsten. Frankrig og Storbritannien ville let kunne vindes for forslaget, men Bismarck var afgjort imod, da forslaget kom på tværs af hans plan om at indlemme størsteparten af hertugdømmernes område i Preussen. Han blev dog fri for at optræde som nej-sigeren, da de danske forhandlere øjeblikkeligt og eftertrykkeligt afviste forslaget om personalunion.

London-konferencen demonstrerede det endelige sammenbrud af Wienerfredens europæiske magtsystem. Den havde vist, at der ikke eksisterede nogen enighed mellem stormagterne og ingen mulighed for fælles optræden af de neutrale magter.

Rusland frygtede fransk indblanding i det polske oprør, og det frygtede Napoleons planer om at drive Danmark i Sveriges arme og derved fremkalde en skandinavisk union. Som vicekansler Gortschakoff udtrykte det: Rusland vil aldrig finde sig i at Storebælt/Øresund bliver et andet Bosporus²¹. – Men Petersborg-regeringen måtte prioritere. Den arbejdede først

19. Statsrådets Forhandlinger, IX, s. 276ff (1970).

20. Londonkonferencens forhandlingsprotokoller er aftrykt i Historisk Tidsskrift, 3. række, IV. bind (1865-66).

21. »Die Auswärtiges Politik Preussens«, V, Nr. 49 og 87 (Oldenburg 1938-45). Omtalt og citeret af P. von Linstow i Hist. Tidsskrift, 1978, s. 429f.

og fremmest på en forståelse (evt. alliance) med Preussen og Østrig imod Frankrig; og den opfattede desuden Bismarck som det sidste og eneste værn mod en nationalliberal (demokratisk) magtovertagelse i Preussen. Derfor måtte Bismarck, efter russisk opfattelse, blive ved magten, og han måtte ikke nærme sig Frankrig.

Bismarck forstod at udnytte dette russiske ønske.

Østrig var i lige så høj grad som Rusland – og unægtelig med større grund – modstander af de franske forslag om folkeafstemning i Slesvig. Det østrigste kejserrige var jo sammensat af talrige folkeslag med vidt forskellige sprog og kulturelle forhold.

Preussens angivelige mål med krigen var hertugdømmernes adskillelse fra Danmark under en eller anden form. Dets skjulte og faktiske mål var indlemmelse af hertugdømmerne i Preussen. Om det spørgsmål tog det så to år senere en krig med Østrig.

Frankrig foreslog i hemmelighed Preussen at indlemme Holsten, Lauenburg og Sydslesvig. Delingen af Slesvig skulle ske efter en afstemning enten i ständerforsamlingen eller i befolkningen²².

Storbritannien skulle efter Palmerstons og Russells forslag true med flåden, hvis de tyske stormagter ikke gik med til en løsning ved voldgift; men dette forslag blev afvist af dronning Victoria og nedstemt i regeringen og i underhuset²³.

Frygten for Frankrig og umuligheden af at optræde militært alene (altså uden Frankrig) var afgørende.

Rigets store økonomiske interesser måtte vige for de strategiske: et godt forhold til et styrket Preussen, som kunne opveje Ruslands og Frankrigs styrke og tilvejebringe en ny magtbalance.

Det tyske Forbunds krav var et Slesvig-Holsten løsrivet fra Danmark og med prins Friedrich af Augustenborg som hertug. Prinsen var populær i det preussiske kongehus, men både hans og Det tyske Forbunds planer blev fejet til side af Bismarck.

22. Brevet er trykt i »Bismarck und die Nordschleswigsche Frage. Die diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes zur Geschichte des Artikels V des Prager Friedens 1864-1879«, s. 60ff (1925).

23. The Letters of Queen Victoria, Second Series, I, s. 173f. (London 1926).

Sverige havde sikret sig ved at meddele Danmark, at det kun kunne støtte os, hvis mindst én af de neutrale stormagter gik ind i krigen på vor side.

Da Danmark sprængte konferencen, opgav de neutrale magter os og trak sig helt ud af sagen overladende den endelige afgørelse til sejrherterne.

Krigen blev så genoptaget og Danmark slået. En ny regering under Bluhme og med folk fra det gamle Højre blev dannet den 11. juli med den opgave at skaffe fred. Freden sluttedes i Wien den 30. oktober.

Vinderen var Preussen: den indenrigspolitiske storm havde lagt sig. Hæren havde triumferet og blev nu mødt med folkets begejstring. Hærreformen gennemførtes uden væsentlig modstand, og den militaristiske ånd kom til udtryk på tværs af de politiske skillelinjer.

Gennem nye sejre i 1866 og 1870-71, ved bestandig vækst i militærvæsenet og dyrkelse af de krigeriske bedrifter gik Preussen ind i en ny tid som den dominerende part af det nye kejserrige.

Taberen var Danmark, der mistede alt helt op til Kongeåen.

Et endnu totalere tab led i virkeligheden Slesvig-Holsten, som opslugtes af Preussen. Slesvigholstenismen afgik ved en stille død.

Da Preussen i 1866 gik i krig mod Østrig for at plukke alle sejrens frugter, tilbød Danmark Preussen at gå med i krigen mod til gengæld at få et stykke af Nordslesvig tilbage, men Bismarck afviste tilbuddet²⁴; vor hjælp var overflødig. Med sit ønske om en alliance med arvefjenden demonstrerede den danske regering sandheden i Palmerston's bekendte ord: »Der gives ikke evige venner eller evige fjender, evige er kun vort lands interesser.«

---

24. Statsrådets Forhandlinger, X, s. 429 (1972). Aage Friis (udg.): Det nordslesvigske Spørgsmaal. Aktstykker, I, s. 111, 113, 119ff, 129ff, 137ff, 142, 147f og 153. (1921).